

УДК: 94(477):323.1 "1917"

ЯДЛОВСЬКА О.С.

Мелітопольський державний педагогічний університет

Ядловська Ольга Степанівна (1980 р.н.). Закінчила історичний факультет Запорізького державного університету. Викладач кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету. Аспірантка кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету. Коло наукових інтересів – *становище етнічних меншин України в добу української національно-демократичної революції.*

ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В МАТЕРІАЛАХ З'ЇЗДУ НАРОДІВ РОСІЇ

У запропонованій статті розглядаються проблеми проведення З'їзду народів Росії в Києві 8-15 вересня 1917 р. З'їзд народів Росії обговорив і ухвалив рішення з принципових питань національно-державного будівництва, зокрема, реформування Росії на основі федеративного устрою. Це відкривало широкі можливості етнічним меншинам і національностям здобути право на національно-територіальну автономію і стати суб'єктами незалежної державності.

The following article deals with the problems realization the Congress Nation of the Russia in the Kiev 8-15 September 1917. Congress of peoples of Russia has discussed and has made decisions on questions of principle of the national – state construction, in particular, reforming of Russia on the basis of the federal device. It opened ample opportunities to ethnic minority and nationalities has the right to a national – territorial autonomy and to begin subjects of independent statehood.

Перша світова війна і перемога Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. у Росії активізували демократизаційні процеси в Україні, привели до згуртування національних сил, завдяки чому на початку березня 1917 р. у Києві було створено Українську Центральну Раду, яка активно займалася проблемами етнічних меншин України.

У зв'язку з цим актуальним є простеження досвіду Центральної Ради в розробці проблем теорії і практики запровадження ідей національно-територіальної та персонально-національної автономії в контексті федеративних відносин. Особливу роль у цьому відношенні відіграв підготовлений і проведений Центральною Радою З'їзд поневолених народів Росії 8-15 вересня 1917 р. Висвітленню вказаного питання і буде присвячена стаття. Вона не має надто потужної

сучасної історіографічної бази [1], а тому наше невелике дослідження не буде зайвим у процесі вивчення становища етнічних меншин у добу Української національної революції.

З огляду на невід'ємне право українського народу на самовизначення та відродження багатовікової державної традиції, а також реалії політичної ситуації в Росії, Центральна Рада, що на початку функціонування мала лише статус міської громадської організації, однак, поступово здобула загальне визнання різних елементів політичної системи, що фіксували з'їзди, конференції, численні збори, і активно розширювала свої повноваження. Вона перетворилася на провідника національно-визвольної боротьби всього українського народу, який виразно й однозначно демонстрував прагнення до створення суверенної держави.

Однак потрібно було врахувати і поліетнічний фактор тогочасної України, адже значний відсоток її населення становили етнічні меншини. Першою акцією Центральної Ради стала українська маніфестація у Києві 19 березня 1917 р., потім Всеукраїнський національний конгрес 6-8 квітня 1918 р., який зібрав не лише представників різних територій України, а й окремих українських громад (Кубань, Москва, Петроград, Ростов-на-Дону, Саратов та ін.). За ініціативи Центральної Ради проводились губернські та повітові з'їзди, а також всеукраїнські з'їзди – селянські, військові, робітничі, професійні, громадських організацій.

Конгрес доручив Центральній Раді, як Крайовій Раді, в найближчому часі проявити ініціативу в справі утворення міцного союзу тих народів Росії, котрі, як і українці, домагаються національно-територіальної автономії в демократичній республіці. Ще конкретніше про скликання такого зібрання говорилося в декларації Генерального секретаріату, схваленій пленумом Центральної Ради 27 червня 1917 р.

Після Всеукраїнського конгресу Центральна Рада кілька разів ставила на обговорення на своїх засіданнях різні питання щодо підготовки з'їзду народів Росії. На одному з них було ухвалено асигнувати на з'їзд 3000 руб. Спершу з'їзд народів Росії планувалося скликати в Києві 15 серпня, проте корніловщина змусила відкласти його скликання.

20 червня 1917 р. рішенням V сесії Центральної Ради О. Шульгіна було включено до складу спеціальної комісії, яка мала займатися скликанням З'їзду народів Росії, що борються за федеративний устрій держави. Того ж дня комісія обрала його за голову та заслухала підготовлені ним тези, які стали основою оприлюдненої на загальному засіданні Центральної Ради постанови. Вона була затверджена без змін. Передбачалося, що участь у з'їзді мають брати представники народів, котрі домагаються національно-територіальної або територіальної автономії та федеративного устрою всієї держави. На порядку денному планувалося розглянути питання майбутнього федеративного устрою колишньої Російської імперії, державної мови та мови окремих федеративних частин, принципи і проект розмежування автономних одиниць, права національних меншостей, організація союзу народів, шляхи до здобуття федеративного устрою, компетенція Центрального органу федерації [2].

Те, що саме до Києва з'їхалися представники народів Росії, було не випадковим. У результаті певної політичної лібералізації в період царювання Олександра I спочатку в Харків, а потім у Київ, як основні осередки культурного і наукового життя України, почали проникати західноєвропейські теорії, зокрема, німецької

національної ідеології Шелінга, Гегеля, Фіхте, французького соціолога Роберта де Лямене, польського вченого І. Лелевеля, пізніше ідеї французького соціаліста Прудона, ліберальної європейської історіософії Гізо, Макалея, теорія національного самовизначення Брюнчлі, які впливали прямо чи опосередковано на вироблення теоретичних концепцій українських мислителів, що прагнули віднайти власне бачення стосовно долі українського народу, принципи побудови української державності, місце України у слов'янській сім'ї народів [3].

З'їзд також був зумовлений тим, що важливим завданням секретаріату Центральної Ради у справах внутрішніх вважалася “організація єдиної крайової влади в порозумінні з демократіями інших національностей на Україні”. Першочерговим перед секретаріатом міжнародних справ стояло завдання скликання З'їзду представників народів та областей Росії та підготовка матеріалів до цього з'їзду. Крім того, нагальною була проблема якомога скорішого порозуміння з демократією національних меншостей.

Як свідчать матеріали “Народної волі” від 10 вересня 1917 р., М. Грушевський наголошував на тому, що Центральній Раді, яка об'єднує всі демократичні верстви населення, вдалося вже налагодити стосунки з демократичними силами інших націй в Україні на основі власне федерації. З привітань різних народів, яких багато надходило до секретаріату, Рада бачила, що вона не одна в боротьбі за федеративний принцип устрою Росії і що за нею йдуть майже всі народи [4].

Свідченням цього є хоча б той факт, що делегатів з вирішальним голосом на з'їзді було 84 особи. За національністю вони розподілилися таким чином: українців – 8, білорусів – 7, грузинів – 2; естонців – 4; євреїв – 11; козаків – 9; латишів – 10; литовців – 9; молдован – 6; росіян – 3; татар – 10; тюрків – 5. Крім того, на з'їзді було 6 поляків з дорадчим голосом. Вони, як самостійники, активної участі в з'їзді народів автономістів-федералістів брати не хотіли.

З'їзд народів Росії проходив у атмосфері високого піднесення творчої політичної думки, твердої солідарності та братнього єднання представників. Ті, хто не міг прибути на з'їзд, прислали свої привітання, зокрема, петроградська організація демократичної партії Латвії, Ташкентська партія тюркських федералістів, Мусульманський та Туркестанський крайовий з'їзд, Кутаїський губернський комітет революційної партії соціалістів-федералістів, Воронежська українська громада, вірменська революційна партія “Дашканцотун”, конференція сибірських громадських і національних організацій з Томська, Харківський мусульманський військовий комітет та інші. До Києва прибув і представник Тимчасового уряду – голова комісії для розробки обласної реформи М. Славинський.

Виступаючи на з'їзді, депутати торкалися важливих національних проблем тогочасного життя. Виконуючий обов'язки генерального секретаря національних справ О. Шульгін (після відходу від справ С. Єфремова), висував завдання широкого порозуміння і об'єднання всіх демократів як в Україні, так і в Росії [5]. Поляк Кноль запевняв, що самостійна Польська держава буде жити в добрій згоді та братерстві з сусідами. Представник Трудової народно-соціалістичної партії Я. Гендельман зазначав, що ця партія розуміла справжнє народоправство і самовизначення народів не інакше як у формі федерації і широкої автономії країв і народів. Від Об'єднаної єврейської соціалістичної партії М. Шац-Анін висував домагання забезпечення національних прав тих меншостей, котрі ніде в Росії не мали більшості. Голова Українського військового генерального комітету С. Петлюра доводив необхідність українізації армії для вирішення проблем захисту автономних завоювань УНР. Інші представники народів Росії загострювали увагу на актуальних питаннях необхідності реформування Росії у федералістському руслі і забезпечення автономних домагань своїх народів.

Доцільним було те, що на з'їзді розглядалися теоретичні питання в контексті проблеми про майбутній федеративний устрій держави. Особливу увагу привернула доповідь Ю. Гаєвського (український соціаліст-революціонер) – “Федерація в зв'язку з теорією державного права”. Доповідач, у першу чергу, з'ясував різницю між формами децентралізованої простої і децентралізованої складної держави, а також між федерацією та конфедерацією. У простій децентралізованій автономній державі частина прав і влади надається крайовим органам самоуправління центральною державною владою, тоді як у складній децентралізованій державі (федеративній) окремі краї, об'єднуючись, зрікаються деякої частини своєї власності за взаємним договором і передають цю частину власності спільному центральному органу. Федерація (державна спілка) і конфедерація (спілка держав) далеко не однакові форми державного об'єднання. Федерація являє собою одну державу, причому складові її частини також мають характер держав, об'єднаних для якоїсь мети в кількох ділянках адміністративного апарату. Конфедерація не є єдиною державою, – це зв'язок держав, об'єднаних в інтересах військової оборони, але цілком незалежних одна від другої. Частина держав-членів конфедерації можуть заключити між собою спілку, тоді як така ж частина держав-членів федерації не мають такого права [6].

Виходячи з того, що при федерації суверенні держави-члени наділяють деякими правами і владою центральний орган влади, доповідач

доводив, що унітарна держава (хоч би будучи просто децентралізованою, з автономією країв) не може перетворитись у федерацію актом центральної суверенної державної влади. Якби широкі права не було надано окремим краям таким актом, то все-таки це буде тільки автономія, а не федерація. Перетворити державу на федерацію – з огляду теорії державного права – можуть тільки суверенні самостійні народи. І уряд, хоч би він і хотів, не має права декларувати федеративної республіки – для цього він повинен закликати народи і віддати в їхні руки цю справу.

Народи Росії після знищення царизму юридично стали вільними і самостійними, і вони незалежно, без центрального уряду, можуть виробляти свої конституції, формуватись у держави і з доброї волі приєднуватись чи не приєднуватись до майбутньої Російської федеративної держави. Першим кроком на цьому шляху повинно було бути скликання Установчих зборів кожної нації і кожного народу, котрі виявили б свою суверенну волю. Тільки після цих крайових Установчих зборів можна було говорити про скликання Всеросійських установчих зборів. До цього не варто було порушувати питання про декретування цими Всеросійськими установчими зборами федеративної республіки. Той факт, що на Всеросійських установчих зборах будуть представники різних націй і країв, нічого не значить, бо всі вони будуть представниками однієї держави, а для декретування федеративної республіки повинні зібратись представники держав – членів майбутньої федерації. Так було і на Установчих зборах Північноамериканської федерації – там були не представники федерації, а представники окремих штатів.

Теоретичні питання про майбутній федеративний устрій держави порушував український соціаліст-революціонер Й. Маєвський. Він справедливо наголошував, що автори агітаційної літератури про федерацію останнім часом проводять думку, “що нібито автономія країв переходить у федерацію”, і не бачать того факту, “що завжди федерацію попереджувала конфедерація, а конфедерацію – цілковита державна незалежність країв-членів федерації”.

Доповідач аргументував це тим, що так було зі всіма федераціями, які існували. Північноамериканська федерація виникла після того, як англійські сатрапі в Америці повстали проти Англії і стали цілком незалежними державами, нічим між собою не зв'язаними. Згодом уже, під впливом боротьби з чорношкірими та інших чинників, американські держави об'єднались у конфедерацію, а потім і в федерацію. Те саме показував і приклад Швейцарії та Австралії, котра шляхом повільного сепаратування від Англії, яка, будучи навчена прикладом американських колоній, не могла тиснути на Австралію і через те не довела її до

цілковитого відокремлення, спираючись на федеративні з нею відносини. Ця сама федерація англійської метрополії з колишніми колоніями показує ще й те, що федерація є дуже гнучкою формою державного устрою, де можуть об'єднуватись навіть держави, відокремлені і віддалені величезними просторами [7].

У своїх численних публікаціях у “Народній волі”, “Новій Раді”, брошурах “Федералізм”, “Загальноросійські Установчі збори” та інших Й. Маєвський зазначав, що Росія має будувати федерацію не на правах “старшого народу” на Установчих зборах, а на добровільних засадах для всіх народів, які самі мають зробити вибір. Треба признати за всіма народами однакове право та давати можливість найкращим способом самовизначитись, наголошував він на засіданні Малої Ради 10 жовтня 1917 р.

З цього ж пункту програми виступив професор А. Вольдемар (представник литовців). Він заперечував деякі тези доповіді Й. Маєвського, звернувши увагу на те, що його доповідь була побудована на теоретичних даних, а життя завжди випереджає теорію. Через це А. Вольдемар доводив, що комісія в справі крайових реформ, котру створив російський уряд, ні до чого, адже поки комісія буде збирати матеріали, то життя втече далеко вперед. Крім того, доповідач радив не декларувати в основних законах майбутньої федерації того, що загальнодержавною мовою повинна бути російська, бо тепер це цілком природно, адже ніяка інша мова не була б тоді придатна для міжнаціонального спілкування в Росії, хоча років через 30 життя може висунути якусь іншу мову, і тоді цей пункт в основному законі буде тільки заважати.

Важливим як у теоретичному, так і в практичному відношенні було обговорення теми: “Федералізм з економічного боку”. Зацікавленість викликали судження Б. Борохова, члена партії “Поалей Ціон”. Він фактами доводив, що національний характер того чи іншого народу та географічні умови кожного краю впливають на розвиток різних галузей промисловості. Так, у Північноамериканських Штатах, де на всій території проживає багато народностей і де немає таких спеціальних обмежень для того чи іншого народу, які були в Росії, вони працюють переважно в окремих галузях промисловості і не займаються іншими. Євреї, зокрема, тримають у своїх руках більшу частину виробництва готового одягу в Штатах і тільки близько 8 відсотків працювали в хліборобстві, переважна частина гірництва перебувала в італійців і ледве не все виробництво спирту – у німців, а набої для гармат виробляють представники слов'ян [8].

Доповідач відзначив досягнення українських економістів, котрі перші почали розробляти економічні питання з погляду національного та крайового фактора, і, посилаючись на праці тих

економістів, показав, як централістичне господарювання російського уряду виснажувало окраїни Росії – і найбільше Україну – на користь центральних губерній і, зокрема, Петербурга та Москви. Різними залізничними тарифами уряд примушував везти хліб з України в Лівавський порт, що вело до занепаду близького і зручного порту в Одесі. Централізм ставить окраїни відносно центру в такі самі відносини експлуатованого до експлуататора, в яких звичайно бувають колонії відносно метрополії.

Але таким самим шкідливим, як і централізм, Б. Борохов вважав і крайній сепаратизм, котрий веде до утворення цілком відокремленої держави і може призвести до економічного занепаду. Він висловився за федерацію, оскільки, на його думку, “при автономічному строю народи будуть залежні від центральної влади, яка часто не дозволить того, що буде потрібно для відповідного рішення якої-небудь справи на користь народу”. Він також наголосив на тому, що “з вирішенням федеративного устрою в Установчих зборах ми не можемо чекати, тому що в Росії великий безлад економічний, який грозить катастрофою” [9]. Доповідач звернувся зі закликом до всіх народів, щоб вони організувалися національно та економічно, подібно до того, як зорганізувалась Україна, не допустивши до економічної руйни свого краю.

Доречно наголосити, що і сьогодні згідно з Конституцією України “територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій” [10].

Окремо, що важливо, розглядалося питання розвитку національних мов. Заслуговує на увагу доповідь Б. Борохова “Про державу і місцеві мови”. Державна мова (російська), на його думку, повинна бути запроваджена у всіх школах Росії як предмет навчання і вживатись при зносинах загальнодержавних установ з установами крайовими та з населенням всіх країв. Крайові установи можуть вести канцелярське листування з місцевим населенням на одній крайовій мові (в Україні по-українськи, в Бессарабії по-молдавськи та ін.), але чиновники повинні розмовляти кількома крайовими мовами. Доповідач радив не чекати визнання прав місцевих мов Установчими зборами, а негайно здійснювати ці права і за прикладом Центральної Ради, котра видала II Універсал на чотирьох місцевих мовах, користуватись місцевими мовами негайно на всій території Російської держави.

Промову Б. Борохова можна доповнити кількома тезами за матеріалами “Робітничої

газети". Він порушив питання про визначення державної мови у федеративній державі. Підкресливши, що мова є органічним елементом кожної нації, Б. Борохов заявив: "...з політичної точки зору дана мова буде самостійною мовою постільки, оскільки вона є знаряддям народу, який прагне до самостійного життя". Однак він наголосив на необхідності державної мови для спілкування народів: "Інститут державної мови впливає з інтересів не тільки всієї держави, але й окремих народів" [11].

Цілком зрозуміло, що нові засади національно-державного будівництва вимагали і нового ставлення до національних культур, розвитку яких русифікаторська політика завдала непоправної шкоди. У цьому зв'язку на з'їзді особливого статусу надавалося національним мовам. У постанові "Про загальнодержавну та крайові мови" наголошувалось, що в майбутній Російській Федеративній Республіці має бути забезпечено цілковиту волю всім мовам у приватних та приватноправових зносинах, в окремих державах – частинах федерації повинні визначатись одна або кілька правових мов, а російська – стати загальнодержавною мовою для зносин центральних органів федеративних одиниць з центральними органами федерації та між собою. Щодо школи, церкви і суду – загальнодержавна мова не повинна була мати жодної переваги над іншими крайовими мовами.

Актуальним було обговорення питання про забезпечення прав національних меншостей. Доводилося, зокрема, М. Шац-Аніним, що уряд повинен визнати право кожної нації на утворення екстериторіальної національної спілки, після чого нація зможе скликати свої національні Установчі збори для виявлення свого колективного бажання щодо устрою держави. Наполегливо обстоювався принцип персонально-національної автономії для таких національностей, як євреї, котрі ніде не становлять більшості. Зазначалося, що заважати перемозі демократичної революції буде те, що великоруська народність, навіть в особі своєї передової демократії, не дійшла ще до національної свідомості, бо серед неї панує думка: "Держава – це ми". Коли поруч з федеративним устроєм буде забезпечено кожній нації право на персонально-національну спілку, то тоді Російська федерація стане авангардом всесвітньої культури. Доречним було висунуте положення, що в "авангарді... творчої перебудови Росії на нових підвалинах стоїть героїчна в своїх зусиллях Україна; федеральна нова Росія не повинна зупинитись на крайовій автономії або обмежитись територіально, позаяк нації і території не сходяться. Там, де неможливо установити кордону тої чи іншої

нації, повинна установитись національно-персональна автономія" [12].

Питання про персонально-національну автономію окремо висвітлювалося Н. Сиркіним (єврей-сіоніст). Він доводив, що "...немає ніде держави, в якій живе кілька націй, з абсолютною більшістю однієї нації. Є тільки відсоткова найбільша величина пануючої нації. На цьому помилковому погляді витворилося поняття національної держави, де численно найбільша нація стала пануючою, а всі другі нації – її слугами. Якщо ми хочемо перетворити Росію на справедливих основах, то доведеться зробити її державою націй, а тим самим признати кожній нації право на національно-персональну автономію. Це найбільше відноситься до єврейської нації, яка всюди є в меншості" [13].

Враховуючи гостроту поставленої проблеми, з'їзд народів ухвалив постанову "Про національно-персональну автономію". У ній наголошувалося: "Вважаючи на те: а) що цілковите територіальне розмежування заселяючих Росію народів неможливе; б) що між ними є народи, котрі не становлять більшості в жоднім краю; в) що національно-територіальна автономія не вирішує остаточно питання національних меншин та малих націй.

З'їзд народів, скликаний Центральною Українською Радою, постановив:

- Кожен з населяючих Росію народів має право на національно-персональну автономію, тобто на організацію нації в публічно-правову спілку, до якої можуть входити всі члени даного народу на всій території держави.
- Обсяг правування, а також і певні форми внутрішньої організації національно-автономної установи визначаються національними Установчими зборами певного роду, скликаними на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного, пропорційного і без різниці статі виборчого права.

Державний закон забезпечує національним меншостям, кількість яких досягає в певному краю визначеної законом кількості, право користуватись своєю мовою як в місцевих державних чи крайових установах, так і в установах місцевого самоуправління [14].

Це була надзвичайно важлива постанова, яка, ймовірно, була оптимальним варіантом національно-державного будівництва на той час. Гнучкий механізм національно-персональної автономії давав можливість задовольнити інтереси особи, нації, держави одночасно, не порушуючи національної цілісності держави і не перешкоджаючи прогресивним інтеграційним процесам. Нація ставала суб'єктом національних прав, наділилась статусом колективної юридичної особи.

На з'їзді поневолені народи Росії порушувалося питання про принципи і проекти поділу Росії на штати. М. Кушнір (український

соціаліст-федераліст) зазначав, що вороже ставлення до ідеї федерації великоруської народності може дуже загальмувати справу перетворення Росії на федеративну державу. Було висловлено припущення, що великороси не погодяться відокремлюватись на своїй території в окремий штат і утворювати свої крайові органи влади, як сейм та інші, а будуть домагатись, щоб їхні крайові справи вирішувались центральними федеральними органами влади. Певного виробленого проекту поділу держави М. Кушнір не пропонував, обмежившись переглядом можливих комбінацій та звернувши увагу на велику складність зробити такий поділ, котрий міг би всіх задовольнити, особливо враховуючи те, що майбутня Російська федерація повинна бути зразком і початком федерацій цілих суходолів, як Євразія та Африка. Адже в наш час виникають проекти федерацій, яких не може задовольнити федерація європейська чи навіть російська. М. Кушніра доповнив Р. Лашенко, котрий висловлював думку про ставлення окремих штатів до центральних органів федерації у зв'язку з ідеєю конфедерації. Головна його теза зводилася до того, що поодинокі штати повинні увійти в спілку як цілком незалежні держави. За поодинокими штатами рекомендувалося залишити право повної влади, а центральним органам віддати право вирішення тільки деяких справ [15].

Однією з найяскравіших на з'їзді була промова М. Грушевського як представника української народності. Він висловив думку, що недовіру до федеративного руху з боку російської демократії можна пояснити лише спадковістю старого царського централізму, що "федералізм є принципом, об'єднуючим і зберігаючим єдність Росії". Грушевський досить чітко визначив позицію української сторони, зазначивши: "Україна не піде через федералізм до самостійності, бо державна незалежність лежить не перед нами, а за нами. Ми уже раніше об'єднались з Росією як незалежна держава і своїх прав ніколи не зрікалися... Ми не будемо казати, що дуже любимо російську республіку, бо до сеї пори ми від неї нічого доброго для себе не бачили... Наші симпатії може придбати той "палац народів", який ми хочемо зробити з Росії" [16].

На останньому засіданні з'їзду народів Росії, 15 вересня, були ухвалені постанови, які наголошували, що:

- Головною хвилюючою державного устрою Росії як при старому ладі, так і після революції є надмірне зосередження законодавчої влади. Ґрунтована на цьому принципі державна машина не може правильно функціонувати і гальмує розвиток держави.
- Незважаючи на велику господарчу різноманітність країв і народів Росії, зосередження влади затримує розвиток

самодіяльності націй, спричиняється руйнуванню країн непродуктивними класами центру, і тим самим веде до господарського занепаду окремих країв і народів.

- Треба мати на увазі, що історія виробила два типи державного устрою для великих держав, краї яких всі близькі, а саме: або централістичний (унітарний), або федеративний. Республіканський лад може міцно стояти тільки в федеративній державі. Осередкова влада може мати довіру всіх шарів народу і мати силу тільки при федеративному устрої.
- Через те, що Росія складалася з багатьох народів, які мають більшу чи меншу національну свідомість, різноманітну національну культуру, історичне минуле, а в економічному відношенні вони мають окремі своєрідні інтереси, єдиною життєздатною формою федерації є така, котра заснована на національній підставі. Великі краї, заселені однією національністю, можуть, за бажанням, або поділитися на декілька федеративних одиниць, або, лишаючись одним федеративним цілим, дати автономію окремим частинам краю. Ті національності, котрі – як, наприклад, єврейська – розпорошені по всій державі і ніде не мають свого краю, користуються правом мати екстериторіально-персональну автономію [17].

"Золотим сном народів" назвав з'їзд народів Росії, який поставив собі за мету розв'язати цивілізованим шляхом корінні національні проблеми, голова Центральної Ради М. Грушевський. Це був перший в історії Росії форум, на якому представники різних національностей недавньої "тюрми народів" спробували визначити свою подальшу долю, виробити стратегічні принципи співжиття на історичну перспективу.

На ньому було прийнято резолюцію про перетворення Росії у федеративну республіку. "Виходячи з того, що Росія являє собою багатонаціональну державу з більш чи менш чітко вираженою національною свідомістю, з різною національною культурою, історичним минулим і тому, що з економічної точки зору вона складається з самозабезпечуваних економічних регіонів, єдиною придатною формою федерації є національний принцип" [18].

Для розробки і втілення в життя завдань автономно-федеративного будівництва було ухвалено створити Раду народів, до складу якої увійшли по 4 представника від кожного народу, що брали участь у з'їзді. Раді надавалось право приймати до свого складу представників тих народів, що не були присутніми на з'їзді, право створювати ті установи, які будуть необхідні в процесі роботи, для об'єднання праці національних військових організацій може бути утворено Осередковий військовий комітет.

Передбачалось, що Рада народів буде не тільки виробляти принципи майбутнього ладу російської держави для Установчих зборів, а й буде ланкою для постійних зв'язків федеративних одиниць для вироблення спільної тактики народів Росії. Друкованим органом мав стати журнал "Свободный Союз".

Співзвучними з рішеннями З'їзду народів Росії та III Універсалу Центральної Ради України є положення Конституції України про те, що державною мовою України є українська мова і держава забезпечує її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя, а також гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Яскравим проявом права на національно-територіальну автономію є Автономна Республіка Крим, яка стала невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Органічне неприйняття дискримінації національних меншин – одна з головних моральних цінностей сучасної цивілізації.

З'їзд народів у постанові від 15 вересня 1917 р. "Про загальнодержавну та крайові мови" визнав російську мову загальнодержавною у Російській Федеративній Республіці лише для підтримання взаємовідносин між частинами федерації. У

галузі ж освіти, судочинства, церковних відносин не надавали ніяких переваг, а використання мов національних меншин повинен був регулювати окремий закон [19]. Генеральний Секретаріат 18 вересня 1917 р. ухвалив постанову, якою вводив українсько-російську двомовність для забезпечення мовних прав національних меншин. Крім того, заступникам секретаря з національних справ надавали право спілкуватися і вести діловодство мовою конкретної національної меншини [20]. У виборчому законодавстві теж враховували (але частково) мовні права національних меншин. Під час розробки законопроекту "Про вибори до Українських Установчих Зборів" передбачили друкування виборчих бюлетенів і списків кандидатів у депутати мовами національних меншин. Однак після ухвалення цього законопроекту 16 листопада 1917 р. у його тексті це положення залишилося (ст. 52) лише щодо списків кандидатів [21].

Таким чином, З'їзд народів Росії обговорив і ухвалив рішення з принципів питань національно-державного будівництва, зокрема, реформування Росії на основі федеративного устрою. Це відкривало широкий простір етнічним меншинам і національностям здобути право на національно-територіальну автономію і стати суб'єктами незалежної державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуленович Г.Д. З'їзд народів Росії у Києві (вересень 1917) // Український історичний журнал. – 1994. – № 6; Радько П. Розробка теоретичних питань національно-територіальної автономії в період Центральної Ради: за матеріалами з'їзду народів Росії // Наукові записки. Збірник. – Випуск 8. – К.: ІІІЕНД, 1999.
2. Кот С. Олександр Шульгін та формування міжнаціональної політики УНР // Наукові записки. Збірник. – Випуск 8. – К.: ІІІЕНД, 1999. – С. 119.
3. Радько П. Вказ. праця. – С. 58.
4. Там само. – С. 59.
5. Кот С. Олександр Шульгін та формування міжнаціональної політики УНР. – С. 118.
6. Радько П. Вказ. праця. – С. 60.
7. Там само. – С. 61-62.
8. Там само. – С. 62-63.
9. Народна воля. – 1917. – 13 вересня.
10. Конституція України. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 43.
11. Робітнича газета. – 1917. – 14 вересня.
12. Там само.
13. Народна воля. – 1917. – 14 вересня.
14. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 310-311.
15. Радько П. Вказ. праця. – С. 67.
16. Гуленович Г.Д. З'їзд народів Росії у Києві (вересень 1917). – С. 83-84.
17. Радько П. Вказ. праця. – С. 68-69.
18. Революция и национальный вопрос: Документы и материалы по истории национального вопроса в России XX в. – Т. 3. – М., 1930. – С. 282.
19. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 309.
20. Там само. – С. 303.
21. Там само. – С. 333, 407, 417.